

OSMANLI TIBBINDA DERİ HASTALIKLARI TERMINOLOJİSİ

Mahmut TOKAÇ¹, Serra AĞIRMAN²

ÖZET

Kadim tıbbın oluşumunda Anadolu'nun etkisi yadsınamaz. Hipokrat, Galen, Dioskorid gibi çok önemli tıp bilginleri aracılığıyla Anadolu'dan yayılan kadim tıp bilgilerini alarak daha ileriye götüren İslam tıp otoriteleriyle zirvesine çıkan tıp bilimi, Türklerin Anadolu'yu yurt edinmesinden sonra da çok ileri düzeye gelmiştir. Geçmişten gelen bilgilerle yenilerinin harmanlandığı ve yaklaşık bin yıl bu topraklarda dolaşan tıbbi bilgilerin hepsine kısaca Anadolu Tıbbı diyoruz. Bu makalemizde Anadolu tıbbının son 600 yılına imza atan Osmanlı döneminde yazılmış olan Türkçe tıbbi eserlerde yer alan deri hastalıklarına ait terminoloji ele alınarak bugünkü terminoloji ile benzeşen ve ayrılan yönleri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler; Osmanlı tıbbı, Anadolu tıbbı, Tıp tarihi, Tıp yazmaları, Tıp terminolojisi

¹Dr. Öğrt. Üyesi, Medipol Üniversitesi, İstanbul-Türkiye.

ORCID No: 0000-0002-3051-0074

e-mail: mtokac@medipol.edu.tr

²Doktora öğrencisi, Medipol Üniversitesi, İstanbul-Türkiye.

ORCID No: 0000-0002-4104-8479

e-mail: serra.agirman@medipol.edu.tr

Geliş Tarihi: 03/10/2021

Kabul Tarihi: 07/12/2021

GİRİŞ

Tıbbın tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Yazıdan önceki dönem olan "Tarih öncesi" dönemle ilgili bilgilerimiz sınırlı olmakla birlikte mağara resimleri bize ilkel de olsa bazı tıbbi müdahalelerin yapılmış olabileceğini düşündürmektedir. Yazının bulunmasıyla birlikte sağlıkla ilgili daha sağlam deliller elimize geçmektedir. Mezopotamya, Mısır, Çin, Hind, Hititler ve eski Türkler gibi kökleri 6-7 bin yıl öncesine kadar uzanan kadim medeniyetlerle ilgili kil tabletler, papiruslar ve daha sonraki zamanlarda yazılmış tıp kitaplarından bu medeniyetlerin tıp biliminde azımsanmayacak seviyelere ulaştıkları anlaşılıyor.

Daha yakın dönemler olan Grek, Roma medeniyetlerinde Hipokrat, Galen, Dioskorid gibi çok önemli tıp bilginleri ölümsüz eserlerini verirken kendilerinden önce nesilden nesile aktararak gelen tıbbi bilgileri sistematik bir şekilde derleyip üzerine kendi tecrübelerini katmışlardır (1-3).

İslam Medeniyeti oluşurken Cündişâpûr Okulu önemli bir görev görmüştür. Cündişâpûr'da buldukları kendilerinden önceki kadim medeniyetlerin bilgilerinin kıymetini bilen Müslüman bilim adamları sayesinde tıp dahil tüm bilim alanlarında çok önemli ilerlemeler yaşandı. Seyyid Hüseyin Nasr bu hususu şu cümlelerle izah etmektedir:

"İslam'ın mesajından aldığı manevî gıdasının üzerine Grek-İskenderiye, Hint ve İran tıbbının zengin toprağın dan beslenmek suretiyle ilerleme sağlayan İslam Tıbbı da tıp ilminde zirveye yerleşmiş ve Râzî, İbn-i Sînâ, Fârâbî, Zehrâvî gibi çok önemli tıp alimleri yetiştirmiştir. Bu abide şahsiyetlerin eserlerinin asırlar boyunca hem doğuda hem de batıda çok önemli yerleri olmuştur. Örneğin İbn-i Sînâ'nın Kânûn fi't-Tıp adlı muhteşem eseri 600 yıl boyunca batıdaki tıp okullarında ders kitabı olarak okutulmuştur." (4).

Anadolu'da yaklaşık bin yıl boyunca hüküm süren Selçuklular ve Osmanlılar döneminde de geçmişin birikimi üzerine kendi tecrübelerini koyarak tıp bilimine katkı veren pek çok tıp adamı yetişmiştir. Bunlar arasında Hacı Paşa, Hekim Bereket, İshak bin Murad, Sabuncuoğlu Şerefeddin, Eşref bin Muhammed, İbn-i Şerif, Salih bin Nasrullah, Abbas Vesim gibi isimler kıymetli eserler verenler arasında ilk akımıza gelenlerdir.

Osmanlılar, sosyal ve kültürel açıdan olduğu gibi bilim kurumları itibarıyla da İslam medeniyetinin

temel özelliklerini muhafaza etmekle birlikte İslam dünyasının kültürel ve ilmi hayatına yeni bir dinamizm ve zenginlik katmışlardır. Böylece İslam bilim geleneği 16. yüzyılda zirveye ulaşmıştır (5).

Osmanlılardan önceki dönemlerde, Türk dünyasında ilim dili devrin geleneklerine uygun olarak sadece Arapça idi. Bu yüzden tıp eserleri genellikle Arapça ve kısmen de Farsça yazılmıştır. Anadolu Selçuklularının 1308 yılında tarih sahnesinden silinmesinden sonra Türkçe devlet ve ilim dili olarak öne çıkmaya başladı. XIV. yüzyıldan itibaren Türkçe olarak edebiyat, tıp, tarih, astronomi, İslam dini ve felsefeyle ilgili eserler yazılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Osmanoğulları'nın yanında Germiyanoglu, Candaroğlu, Aydınoğlu, Menteşeoğlu, Karamanoğlu Beyliklerinin de katkılarıyla telif ve tercüme birçok eser Türkçeye kazandırılmıştır. Bu dönem Türkçe tıp kitaplarında göze çarpan ilk nokta, özentili ve sanat endişesi gütmeyen, yalnız öğrenmek ve halka faydalı olmak amacıyla, mümkün olduğu kadar sade bir dille yazılmış olmalarıdır. Aynı dönemde yine Arapça ve kısmen Farsça eserler de verilmeye devam edilmiştir (11).

Hezarfen Hüseyin b. Cafer'in *Fihris Ervâm* isimli eserinin mukaddimesinde yazılış gerekçesi şu şekilde açıklanır:

"Diyâr-ı Rum (Anadolu)'da bulunan 'aşşâb (eczacı) ve attârların (koku satan) çoğunun ervâmdan (Rum diyarından, Türk) olup Türkçe'den başka luğat bulmamaları" dolayısıyla, satın aldıkları bütün ilaçları Türkçe isimleriyle bildikleri halde fayda ve zararlarını öğrenebilmek için hekimlerin yazmış oldukları müfredat-ı tıbb kitaplarına başvurduklarında Türkçe isimleri ile yazılmadığından bir sözlüğe ihtiyaçları olması sebebiyle bu kitabı yazdığını belirtir. Kendisini "abd-ü fakîr Hüseyin el-Mülakkab be-Hezarfen" olarak tanıtır. Alfabetik sıra ile Türkçe isimleri yazıp müfredat kitaplarındaki Arapça, Farsça ve Yunanca karşılıklarını yazdığını ve "fihris ervâm" diye ad verdiğini bildirir. Böylece Türkçe yazılan isimleri, dilindeki lügat ile müfredat kitaplarında bulunmasının kolay olacağını yazar (7,8).

Osmanlı Dönemi'nde Türkçe tıbbi eserler matbaa öncesinde elyazması, matbaa sonrası basılı eserler olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı Dönemi'ne ait Türkçe tıp yazmaları çoğunlukla Süleymaniye, Millet, Topkapı, Nuruosmaniye, Bayezid, Konya, Bursa, Manisa, İstanbul Üniversitesi, Paris, Londra kütüphanelerinde bulunmaktadır.³

3 Bu kütüphaneler arasında sayılması gereken bir kütüphane de Saraybosna Kütüphanesi idi. Ne yazık ki 90'lı yıllarda yaşanan acımasız Sırp katliamından bu kütüphanede nasibini alarak tümüyle yanmıştır.

Türkçe Tıp Yazmalarında yer alan Tıp Terminolojisi açısından Osmanlı Dönemini;

- 14-15. yüzyıllar
- 16-17. yüzyıllar
- 18-19. yüzyıllar

olarak üçe ayırmak mümkündür.

14-15. yüzyıllarda yazılmış olan Türkçe tıbbi eserlerde Türkçe kelimeler çoğunluktadır. Örnek olarak **Hacı Paşa'nın Müntehâb-ı Şifâ** adlı eserindeki aşağıdaki satırları verebiliriz: "bakam anı döğüp kerefes ya razyane suyuna ki anları bişürüp suyn alalar katsalar gi-ciyiğe dürtsele gidere" (9).

16-17. yüzyıllarda yazılmış eserlerde Türkçe kelimelerin yanında Arapça ve Farsça kelimeler girmeye başlamıştır. Bu döneme ait **İbn-i Şerif'in Yâdigâr** adlı eserinden aşağıdaki alıntıyı örnek olarak verebiliriz: "anun 'ilacı müteassirdür ve illa evvelki ... sonra 'arazidür ol mu'alece ile sıhhat bulur bi-iznillah bu fakir çok miskinlere sebep olub ol 'illetden halas itmişüzür bi-iznillah-i te'ala..." (10).

18-19. yüzyıllarda ise yazılan Türkçe eserlerde Arapça ve Farsça kelimeler çoğunluk kazanmıştır. **Şânîzâde'nin Mirâtü'l-Ebdân fi Teşrih-i Âzâü'l-İnsân** adlı eserinden bir örnek: "bedenin mücerred âzâsını ve âzâ-i mezburun keyfiyyet-i terkib ve inşâlarını ve tenâsub ve vaz'larını bilmek kifâyet etmeyüp belki tenâsüb-i mezkureden tereddüb iden..." (11).

Osmanlıların son dönemlerinde ise tıp eğitiminin Fransızca yapılmaya başlamasıyla o dönemde tıbbi kitaplar tümüyle Fransızca olarak basılmışlardır. Daha sonraları Türkçe tıp eğitimine başlanılmasıyla birlikte basılan Türkçe tıbbi kitaplarda dönemin alışkanlıklarına uyularak Arapça ve Farsça kelimelerin ağırlıkta olduğu bir dil hakimdir.

TÜRKÇE TIP YAZMALARINDA DERİ HASTALIKLARI TERMİNOLOJİSİ

İlk dönemde yazılmış olan tıp yazmalarında yer alan deri hastalıklarına dair terimler Türkçe yanında Arapça ve Farsça olabilirken daha sonraki dönemlerde daha çok Arapçadırlar. Bazı terimleri gruplar halinde açıklayıp Türkçe tıbbi eserlerden bazı örnekler de vererek bu hususu belirleyelim:

Cüderî (جدري) [Çiçek] - Hasbe (حسبه) [Kızamık]

Bütün lügatlerde *cüderi* için *çiçek hastalığı*, *hasbe* için *kızamık* karşılığı verilmektedir (12-14).

Cüderi: Çiçek hastalığı, kabarcık denilen hastalık.

İslam dünyasında **Cüderi**, Anadolu'da ve Türkler arasında **Çiçek hastalığı** yaygın isimleridir. (Batı dillerindeki adları ise Variola ya da Small-Pox.)

Kamus-ı Türki'de "cüderi: çiçek 'illeti' olarak yer alırken (15) Kamilü's-Sınaatü't-Tıbbiye Tercümesi'nde "cüderi diyü çiçeğe dırler" [7a] yazılıdır (16). Bazı lügatlerde ise el-cüderiyyü, el-cederiyyü olarak da belirtilir (12,13).

Hasbe: Kızamık. "*hasbe: kızamuk" (el-hasbetü) Diwanü Lûgati't-Türk'te "Kızlamuk: Kızamık." olarak geçmektedir (19).*

Tervihü'l-Ervah'ta hasbe karşılığı verilen "verb" 'fesad, fasid olma' gibi anlamlara gelmektedir. "olur hasbenün adı verb işitgil" [334a] (20).

Çiçek hakkında ilk olarak eser yazan ve en açık tarifini veren büyük İslam hekimi **Ebubekir Zekeriya Râzî'dir**. Râzî'nin *Kitâbü'l-Cüderî ve'l-Hasbe* ismini verdiği bu eser *De Variolis et Morbillis* ismiyle de Latinceye çevrilmiştir (22).

İbn-i Sînâ'nın Tokadı Mustafa Efendi tarafından yapılan *el-Kânûn Fi't-Tıb Tercümesi'nde "cüderî ve hasbeden her biri emrâd-ı vâfide cümlesindedir." [477a] dedikten sonra "ve cüderînin asnâfi ve elvâni vardır eb-yad ve asfer ve ahmer ve ahdar ve benefsecî olup sevâda mâil olur." [477a] şeklinde renklerine göre beyaz, sarı, kırmızı, yeşil ve menekşe olarak sınıflandırır (16b).*

Birinci ve ikinci dönem (14-17. yüzyıllar arası) Türkçe tıp yazmalarında '**çiçek**' tabiri genellikle '**çiçek hastalığı**' için kullanılsa da ayrıca her türlü döküntülü hastalıklar için de kullanılmaktadır. Bu hususta en güzel örneğimiz *Edviye-i Müfrededeki* şu başlıktır: "*hasbe ve cüderi ki çiçek çıkarmakdur" [255b] (23).*

Müntehâb-ı Şifâ'da otuz dokuzuncu bab'ın başlığında çiçek ile birlikte hasba ve kızamık bir arada kullanılmaktadır. "kurd eşeni ve hasba ve demregü ve çiçek ve kızamık çıkarmağında ve sebebinde ve 'ilacındadır" [131b]. Daha sonra kızılçuk ve kızamuk şeklinde daha hafif iki durumu bildirir. "kızılçuk dedükleri hasbanun zaifidür kızamuk dedükleri çiçeğün yeynisidür" [134b].

Yâdigâr'da ise cüderi tabiri kullanılmayıp çiçek denilmektedir. "çiçek ve hasbe ikisi dahı bir cinsdür" [162b]. Ancak konunun başlığında kullandığı "çiçekler" kelimesinden de yine de çiçek başlığını döküntülü hastalıklar için de kullandığını düşünebiliriz. "hasbe ve çiçekler 'ilacındadır" [162b] Daha sonra ise "ve

kızamıkda bir mücerreb nesne" [169b] şeklinde ayrıca kızamık tabiri kullanılmaktadır.

Yara (ياره) - Karha (قرحه) - Ceriha (جريحه) - Zahm (زحم)

Karha: (A) (C. Kuruh) Yara, ceriha, ülser. [Aslı "kurha" olduğu halde "karha" şeklinde yaygındır.] Yara, ülser, vücudun dış örtüsünde mukozada veya organların dış yüzeylerinde açık bir doku yarığı.

Edviye-i Müfredede isimli eserin sonunda *fasl-ı fi zikr-i esma-i emraz-ı bir ıstılah-ı lügat* başlıklı lügatçede Arapça, Farsça ve Türkçe karşılıkları verilmektedir:

(A) *el-karhatü* - (F) *rîş* - (T) *baş*

Ceriha: (A) Yara. *Kamus-ı Türki'de* "yara ma'nasına lisanımızda kullanılıb, mecruh ma'nasıyla cerihadâr dahi diniliyorsa da 'arabide yaraya cimek zamıyla "cerh" ve "karha" diniliüb, "ceriha" lügatı aslen mesmu' degildir." şeklinde açıklanmaktadır (15).

Zahm: (A) Yara, ceriha. Her ne kadar lugalarda zahm için yara, ceriha karşılıkları veriliyorsa da *Müntehab-ı Şifa'da* kılıç ve bıçak yaraları için zahm tabiri kullanıldığı için zahmın karşılığını *kesi* şeklinde düşünebiliriz: "kılıç ve bıçak zahmına vursalar onulda" [143b].

Âkile (آکله) - Yinürbaş (ينورباش) [Yenirce] - Gangren (غانغرن)

Âkile: (A) Yenirce denilen yara. Kemirici ülser, yenirce, yinür baş, yinür renc, yinür maraz, kalbur çıbanı, kesme, göyündürme, kemirici yara.

Bazı lügatçelerde *âkile* için yanlış olarak "kanser, seretan, cancer, lupus exedens" karşılıkları verilmektedir (9,18).

Yinür baş: [yinür maraz, yinür renc, yenirce] Gittikçe oyulup derinleşen yara, yenir illeti, âkile, gangren (kangren)

"*Yenirce:* [yinürce] ağaçlarda hasıl olan bir nev'i karha ki bir parçanın çürümesinden 'ibaret olub gitdikce açılmağıla ağacı kurudur."

Edviye-i Müfredede'de söğüt maddesi anlatılırken, etkili olduğu âkile için şu karşılıklar verilmiştir: "arabca âkile dirler ve parsice hore dirler ve türkice kesme ve göyündürme dirler" [221b]

Gangren *el-Kânûn Fi't-Tıb Tercümesi*'nin transkripsiyonunda "*gângarâyâ*" olarak yazılmaktadır: "Ve bu vücûh ile 'udvda zuhûr eden fesâd evvel-i zuhûrunda ve hissi

olan 'udvun kuvve-i hassâsesi henüz bâkiye olduğu vakte ona gangarâyâ tesmiye olunur husûsan o 'udv-ı fâsîdin hurâc ve veremi ibtidâ hâlinde filigamûniyye ola. Ammâ fesâd-ı 'udv müstahkem olup o 'udv-ı hassâsın hissi bâtil oldu ise ve lahm ve lahmı vely eden 'udv aslı hattâ 'azm fâside oldu ise gerek bu ahvâl ibtidâen veyâhûd 'akîb-i veremde hâdis olsun ona şikâkulûs tesmiye olunur." [495b]. Yine bu eserde "*şikâkulûs*" şeklinde okunan başka bir terimden de bahsedilmektedir (22).

Seretan (سرطان)

Seretan: (A) Kanser, Habis ur.

Kamus-ı Türki'de "ma'ruf bir tehlikeli çıban ki yengeç şeklinde bir lahm-ı za'id suretinde olub ma'de ve rahimde vesair ameliyatı müşkil yerlerde dahi çıkar, yinürce ki şîr pençeden küçükdür." şeklinde verilmektedir.

Edviye-i Müfredede'deki lugalarda için Mustafa Canpolat Arapça, Farsça ve Türkçe karşılıklarını verdikten sonra kendi görüşünü 'kanser' olarak ilave etmiştir.

(A) *es-seratan* (F) *amâs-ı saht* (T) *katı şiş* [270a]

Fr: Cancer (25).

[Seretan Arapça'da Yengeç anlamına geldiği gibi Latince'de de Cancer (kanser) yine aynı anlama gelmektedir. Farsça'da "amâs-ı saht" katı şiş anlamına gelmektedir. Amâs=katı, Saht=şiş]

Âbile (آبلة)

Âbile: (F) Küçük çıban, sivilce, su kabarcığı. (D) Vücutta kaşınmak ve sıcak yüzünden çıkan kabartı, **Kabarcık:** [kabarcuk] Yanıkara, **Kabagan**

Nafata: (A) Vücutta çıkan sivilce, kabarcık.

Nefta : (Nifta) (C: Nefat) Çalışmaktan dolayı elde çıkan kabarcık.

en-neffâtatü: İçi su ile dolu el kabarcığı, içi cerahatlı sivilce.

Edviye-i Müfredede'nin sonunda yer alan Arapça, Farsça ve Türkçe karşılıklarının verildiği lügatçede şu şekilde verilmektedir:

(A) *en-nafata* - (F) *âbile* - (T) *kabarcuk* [270a]

Cüzâm (جذام)

Cüzam: [cüdâm] (A) Cüzam, miskin illeti, Lepra.

Edviye-i Müfredé' nin sonundaki lügatçede Arapça "*el-cüzâm*" Farsça "*hûre*" ve Türkçe "*taşrağular renci*" karşılıkları verilmektedir.

Tervihü'l-Ervah' da ise aslan hastalığı anlamına gelen '*da'ü'l-esed*' adı verilir.

"çoh olduğün aslanda bu 'illet / adı da'ü'l-esed oldı hakikat" [332a]

Gerçi burada gerekçe olarak aslanlarda çok görüldüğü şeklinde belirtilmişse de aslında ileri safhalarda gelişen ve bugünkü tıpta da "*fasies leonin*" (aslanyüzü) olarak adlandırılan belirtisi dolayısıyla bu ismin verildiğini düşünüyoruz.

Demregü (دمرگو) [Temregi] - Temriye (تمريه) [Temre] - Kûbâ' (قباة)

Demregü: [demregi] Temriye, kabarcıklarla ortaya çıkan bir deri hastalığı.

Batı dillerindeki karşılığı olarak "*Dermatose*" verilmektedir (24).

Kuba': *Tervihü'l-Ervah'* da *fi'l-kûbâi* başlıklı 24. Fasılda "*nedür kuba' adıyla demregüdür*" denilerek bir adının da kuba' olduğu belirtilir. *Yâdigâr'* da da **İbn-i Şerif** "*kuba demregüdür*" [179a] diye aynı hususu belirtir.

Bu konudaki en geniş açıklamayı **Şânîzâde'** de buluruz. Temre, Temregü, Kubai (fi'l-Kubai) **Şânîzâde** temregüyü tanıtırken, Latince'de herpes, Fransızca'da datro, İtalyanca'da erpati dendiğini yazar. "*Derinin üzerinde olan ufak kabartılı sathî bir şiş olan cilt hastalığıdır.*" Der (11).

Kamus-ı Türki' de de Kuba'ya verilen "*Tuzlu balgam, Dartre*" şeklindeki karşılık bu bilgiyi desteklemektedir (15).

Behak (بهق) - Baras (برص)

Behak: [Farsçası behek] (A) İnsanın derisinde pul pul beyazlık ve alaca bir renk meydana getiren bir çeşit hastalık.

Bu kelimeyi Bedii N. Şehsuvaroğlu, *Haza'inüis-Sa'adat'* a hazırladığı lügatçesinde "*Abraşlık, Addison hastalığı, Maladie bronzé.*" şeklinde açıklamakta(26); "*Şair ve Hekim Ahmedî*" makalesinde ise "*bakak*" şeklinde okuduğu kelimeye "*vitiligo*" karşılığını vermektedir (27). Bazıları kelimeyi "*bahak*" olarak okumaktadırlar (22-24). Sadettin Özçelik "*abraşlık, sam*

lekesi, mantar hastalığı. [Stein 211]" (29); Abdi Özkök ise "*alacalık*" şeklinde bildirir (30).

Aslında abraşlık, vitiligo şeklindeki tanımlamalar baras için geçerlidir. Her iki hastalığın isimleri ve arazlarının birbirine yakın olması bu tür bir karışıklığın sıklıkla yapılmasına yol açmıştır.

Baras: (A) Abraşlık. Vücutta yer yer beyaz ve alaca lekeler meydana getiren ve tedavisi kabil olmayan bir hastalık. **Kamus-ı Türki'** de "*Abraşlık 'illeti. Bu 'illete mübtela olana abras dirler. ['illet-i mezkure, baras] şeklindedir* (15).

Edviye-i Müfredé' denin lügat kısmında Arapça *el-baras*, Farsça *pisti* (?) Türkçe *ala tenlik* olarak belirtilir. [270a]

Cerrahiyyetü'l-Haniyye' de 1. Babın 49. Faslıının başlığında **alalık renci** olarak adlandırılır. "*baras yani alalık rencininin dağımın tarikasin bildirir*" [47a]

Alaca illeti, alatenlik, ala tenlilik, alalık renci, alalık şeklinde benzer tanımlar yapılmaktadır. Günümüz kitaplarında da Ala (Vitiligo) şeklinde hastalık tanımla uyusmaktadır.

Birçok lügatte aynı şekilde yazılan ve "*beras*" olarak okunan kelimeye verilen karşılık hemen hemen aynıdır.

Beras: (A) Abraşlık. leke hastalığı, alatenlilik, vitiligo. [bkz. Lügat-ı Remzi].(26)

Abraş: (A) Vücutunda bir cilt hastalığı neticesi lekeler teşekkül eden adam ve bu cilt hastalığı (13). Vücutunda sam lekesi bulunan [adam] (7). **Kamus-ı Türki'** de *Alaca benizli. Tügsüz (tüysüz) yirlerde uyuz gibi bir 'illeti olan* (15). **Tarama Sözlüğü'** nde *ala tenlü* karşılığı olarak abraş verilmektedir (31).

Bu bilgiler ışığında diyebiliriz ki **baras** karşılığı **vitiligo**'dur. **Abraşlık** ile **alalık** veya **ala tenlilik** gibi tanımlar da barasa uymaktadır.

Behak'ın ak (ebyaz) ve kara (esved) olarak iki tipi bulunmaktadır. **Müntehâb-ı Şifâ'** da bahak ile barasın ayrıncı tanısı verilir:

"*bahak-ı ebyaz ya'ni ak bahak aklıkdur ki benek gevdeye düşer sebebi balgam çoklıgıdır*" ... "*eger uvacık olup kızarursa kabil-i 'ilacdur kızarmazsa barasdur kabil-i 'ilac degüldür*" [127b].

"*bahak-ı esved ya'ni kara bahak kızılıkdur ki gevdede benek benek düşer kepek gibi uvacık nesneler dökülür yiri kızıl olup sebebi safra kan göyünüp sevda olmağdur*" [128a].

"*baras yavuz marazdur ahlat fasid olmakdan hasil olur ve dahı yaramaz gıdalardan olur*" [127b].

Menafi'ü'n-Nas' da baras ile ak bahak arasındaki fark şu şekilde verilir: Ak bahak tam beyaz olmaz, baras ise tam beyazdır. Ak bahakta derideki kıllar beyazlaşmaz. Bahak yüzeyseldir, baras derine nüfuz eder. Ancak bir ayrıntı daha vardır ki bahak tedavi edilmeyip ilerlerse barasa dönebilir.

Benzer şekilde *el-Kânûn Fi't-Tıb Tercümesi'* nde de behaklar ile baras arasındaki fark "iki behaklar ya'ni behak-ı esved ve behak-ı ebyad ile baras-ı ebyad-ı hakikînin farkı budur ki behaklar cilde 'arid olup bātına nüfûz eylemez ba 'dı kerre nüfûz eylerse cidden kalilen nüfûz eder amma baras cilde ve lahma 'azma varınca kadar nüfûz eder." [548b] şeklinde belirtilir (22).

ŞİŞLER (شیشلر)

Klasik dönem tıbbında vücudun dış yüzünde ya da içinde yer alan her türlü yumru şiş "*verem*"⁴ olarak adlandırılıp bunlar türlerine göre ayrıca adlandırılmakta olup oldukça karmaşık bir konudur. *Nemle, cemre, humre, ateş paresi, caversiye, beserat* gibi birbirine yakın ve çokça karıştırılan birçok deyim vardır.

Evrâm (اورام) – Bûsûr (بثور)

Evrâm: (A) (Veremin çoğulu) Veremler, vücutta hasıl olan yumrular, şişler, urlar, tümörler.

Edviye-i Müfredede' denin sonundaki lütgate (A) *el-veremü* (F) *amâs* (T) şiş olarak vermektedir. [270a]

İbn-i Sînâ'nın el-Kânûn Fi't-Tıb adlı eserinin 4. Kitabının 3. Bölümünün başlığı "*Evrâm ve Bûsûr*"dur. *Tokadî Mustafa Efendi* tarafından yapılan *el-Kânûn Fi't-Tıb Tercümesi'* nde evrâm'ın veremin çoğulu olduğu organların şişmesi olarak tanımlanır: "*evrâm veremin cem'idir verem mevâddın 'udva insibâbı ve dökülmesi hasebiyle 'udv mikdâr-ı tabi'isinden ziyâde olup şişmek ile olur.*" [124b] şeklinde belirtilir (21).

Besre [Büsre, Besur, Bûsûr]: Pustule, Sivilceler. *Bûsûr-ı lebeniyye*: Yüzde ve diğer organlarda olan süt gibi beyaz sivilceler. *Bûsûr-ı sıgâr*: Küçük sivilceler (24).

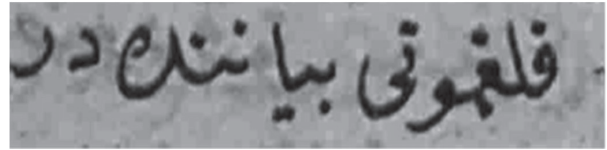
Tervîhü'l-Ervah' da nemlenin büsur yani sivilce olduğu belirtilir: "*bûsur olur nemle adı ey danâ*" [345b].

Beserât [Besre'nin çoğulu]: *Edviye-i Müfredede'* ye göre beserat, Arapça kulkas da denilen sivilcelerdir: "*beserât ya'ni sivilciler ki ademün gevedesinde olur dürtücek giderür ki arabca kulkas dirler*" [233b].

Flegmunî [Flegmoni]: (Yunanca) Flegmon, iltihap, yangı, abse.

Tuhfe-i Mubarizî' ye göre "*kandan olan şiş ana yunan dilince flegmuni dirler türk dilince ısırgu dirler*" [24b-da-yire]

İbn-i Sînâ'nın eserinin *Tokadî Mustafa Efendi* tarafından yapılan *el-Kânûn Fi't-Tıb Tercümesi'* nin transkripsiyonunu hazırlayan M. Koç ve E. Tanrıverdi kelimeyi yanlış olarak "*filigamunî*" olarak transkripte etmişlerdir (22). Aşağıdaki resimde görüldüğü üzere yazmada kelime harekesiz olarak yazılmış olup transkripsiyonu yapılan diğer eserlerde Yunanca aslına⁵ uygun olarak "*flegmoni*" ya da "*flegmûni*" ya da şeklinde transkripte edilmektedir.

Resim 1: Kanun Tercümesi Hamidiye 1015'te kayıtlı nüshadan

Maşera [Masera]: *Burhan-ı Katı'* da *Maşera* karşılığı olarak Verem-i demevi verilmiştir (27).

4 *Verem*'i bugün daha çok akciğerlerde görülen ateşli ve bulaşıcı Tüberküloz hastalığı için kullanılan verem ile karıştırmamak gerekiyor. Belki arasındaki ilişki Tüberküloz hastalıklarında da bazı bezlerin tutularak şişmesi dolayısıyla verem adı verilmiş olmasıdır. Burada kullanılan verem ya da çoğul hali ile evrâmdan kastedilen tüm şişlerdir. Tüberküloz için "İnce ağrı" terimi de kullanılır. İnce ağrı: Verem. *Kitabü'l-Mühimmat'* ta "ince ağrı dirler bir issilükdür tabi'ata düşer kamu gövdeye ulaşur yerleşür" şeklinde anlatılır. Ayrıca "*Humma-yı dikkî, öyken cenbi, sil.*" olarak da yer alır: "*sil renci ki öyken cenbidir*" "zat-ı ri'y'e ki öyken başıdır ve şişdür" "zatü'r-riy'e bir rencdür ki öyken şişer" (29).

5 Günümüz batı dillerinde "*flegmon*" olarak halen kullanılan "iltihap, yangı, abse" anlamına gelen bu terim Yunanca "φλεγμονή" olarak yazılır ve sadece sondaki "i" harfi uzatılarak "*flegmoni*" şeklinde okunur. İslam hekimleri ilk dönemlerden itibaren başta Yunanca olmak üzere diğer dillerden bazı tıp terimlerini ve yine bazı bitki adlarını alarak kullanmışlardır. Bu terimleri asıllarına uygun olarak telaffuz etmişler ya da kendi telaffuzlarına uyumlaştırarak kullanmışlardır. Bu itibarla *flegmoni* (ya da en fazla yazılıştaki vav ve ye harfleri olması ve Araplarda "o" harfinin olmaması dilayısıyla *flegmûni*) şeklinde telaffuz edilmesi mümkündür.

Tervîhü'l-Ervah' dan *masera* tarifi:

verem ü maseradır adıyle ol / zuhuru yüzde alında olur bol

dutar başı yüzü dahi temamet / sebebi galeyân-ı dem ana 'alâmet (TE 348b)

Sivilcü (سولجو) - Sivilci (سولجی)

Sivilce [Sivilcü, sivilci]: Küçük, irinli deri kabarcığı.

Nemle (نمله)

Nemle: (A) Vücutta olan karıncalanmalar.

Bedii Şehsuvaroğlu'nun *Kamusu'l-'Arabi'* den aktardığına göre "*Nemle: [nemel] İnsanın cenbinde zuhur eden bir nevi yara; kezalik beden-i insaniye arız olan bir gûna ufak sivilceler. Evvela yanma, iltihab ve hafif şişle başlar. Bâde karınca gibi etrafa yürüyüb yayılır. Karınca ısırığı gibi acır. Türkçede buna "seyircek" ve "ısırga" derler. Eğer galiz ve had ise bir mahalli karınca uvası gibi oyub mütekarrih olur. Câversiyeye, sâiye ve ratbe gibi envai vardır.*" [367-368] (27).

*Müntehâb-ı Şifâ'*ya göre nemle, birbiriyle birleşen küçük sivilcelerdir. Ayrıca nemle ve ateş pâresi demregü olarak tanımlanmıştır.

*el-Kânûn Fi't-Tıb Tercümesi'*nde de iki farklı tanım mevcuttur. Bunlar; "*Nemle besre-i vâhîde veyâhûd büsür-i müte'addidedir ki onda verem-i yeşir olur ve sa'y eder ve ba'dı kerre tekarruh eder veyâhûd min-gayri tekarruhin tahallül eder.*" [494a]; "*Ve bi'l-cümle cildde olan verem ki sâ'î olup gavsı olmaz ona nemle derler.*" [494a] tanımlarıdır.

Ateş pâresi (آتشیپارسی) [Ateş-i farsî] [Nâr-ı fârisî]

Hepsinin aynı kökten gelmiş ve çeşitli değişiklikler almış deyim olduğu aşikardır. Farsça "ateş-i farsî" Türkçeleştirilirken "ateş paresi" olmuş, Arapça ateş karşılığı olan nar ile farsça bir terkip yapılarak "nar-ı farsî" şekline de dönüşmüştür. Lügatlerdeki karşılıkları şöyledir:

Ateş pâresi: (F) Kaşıntılı, allerjik bir cilt hastalığı (28). *Yâdigâr'*da "*ateş pâresi sulu kabarcıklar ola*" [174a] *Tervîhü'l-Ervah'*da Nâr-ı fârisî: "*büsür ol ki adı nâr-ı fârisî / ider çıktıkda sür'atle tebâdür*" [347b] **Ateş-i farsî:** Baldırda çıkan çiban. "*incükde çıkan başı beyan ider ki ateş-i farsî dirler*"... "*incük çibanların beyan ider*

ki ateş-i farsî dirler" [36a] İncik : [incük] Diz kapağı ile topuk arası, baldır (29).

Cemre (جمره)

Cemre: (A) İltihaplı bir çiban, kara kabarcık. Kabarcıklar biçiminde beliren ateşli bir cilt hastalığı (28). *Yâdigâr'*da "*cemre cemile kabarcıklara dirler*" [174a] şeklinde tarif edilir. Nuran Yıldırım "*Nâr-ı fârisî, Nâr-ı pârisî, kara kabarcık, şarbon, ateş göynüğü, yanıkara, kabarcık, yılanlık, antrax, erysipelas, St. Antony's fire*" şeklinde birçok anlam vermiştir (24).

Câversiyeye (جاورسیه)

Câversî [Cavers]: (A) Bir darı tanesi büyüklüğünde olan kabarcık. Dâ-i caversî: Kabarcık hastalığı.

Câversiyeye: Mütekarrih (cerahatli) bir çiban, nemle'nin ilerlemiş şekli (27).

*Tervîhü'l-Ervah'*da "*ufak büsurat olur katı suzan / ider andan sadit med seyelan / olur üstü anun ebyaz altı ahmer / adı caversiyedir ey birader*" [346b].

*Müntehâb-ı Şifâ'*da soluk görünüşlü uşak (küçük) sivilceler için kullanılan gâverse deyimini de aslında caversiyeye'nin farsçaya dönüşmüş şeklidir: "*ve gaverse uşak beteratdür ki beniz atlas gibi ola*" [132b].

*el-Kânûn Fi't-Tıb Tercümesi'*nde sarı renkli darı şeklinde noktalar için kullanılır ve "*Bu dahi hayyâtan bir cinstir, onun levni levni câvers gibi sarıdır ve onun les'inden les'-i efî gibi a'râd-ı rediyye 'ârid olur ve onun 'ilâcı dahi efâ'î 'ilâcı gibidir.*" [537b] şeklinde tanımlanır (22).

Humre (حمره)

Humre [Humret]: Yılanlık, alazlama, nemle, erisipelle. Türkçede seyircek ve ısırga denir. Ağır ve şiddetli ise yara ve oyuk olur. Caversiyeye, saiyeye ve ratibe gibi çeşitleri vardır. (bkz. nemle) Ancak *Tervîhü'l-Ervah'*da 345b varaktaki 24. fasılın başlığı *fi'n-nemleti ve 'ilacuha* şeklinde başlayıp nemleyi anlatırken, 346b varaktaki *fi'l-caversiyeti ve 'ilacuha* başlıklı 25. fasıldaki *fi'l-humreti* alt başlığıyla da humre anlatılmaktadır. Bu itibarla ikisini aynı hastalık olmayacağını söyleyebiliriz.

*el-Kânûn Fi't-Tıb Tercümesi'*nde "*Humret ve Asnâf-ı Humret Beyanındadır*" başlıklı bölümde humreler ve sınıfları anlatılırken flegmonla arasındaki fark için flegmonun içinde kan bulunurken humrede kan yerine safra olduğu şeklinde bilgi verilir: "*Ve humretin*

filigamûniden vech-i imtiyâzı budur ki humret vereminin levninde humret olur ve humreti ensa' olur ve filigamûnide olan humret sevâda ve hudrete mâile olur ve deminin ekser-i levni gavrda kâmin olur." [494a]; *"Etıbbâ mâd-desi demeviyi-yi mahd olan vereme filigamûnî derler ve safrâvî-i mahda humret derler ve iki mâdde cem' olup ya'nî dem ve safrâdan hâdis olsa iki ismi cem' edip aglebi takdîm ederler."* [32b] Bir başka yerinde ise kan ve safra olduğu da ifade edilir: *"humret o veremdir ki onun mevâddi dem ile safrâ olur."* [317b]. Mütercim humrenin yazılışına dikkat çekerek "kızıl" anlamına gelen "hamrâ" ile benzer harfleri olmasına rağmen sonundaki farkı bildirerek etimolojik bir ayırım da yapar: *"humret hâ-i mühmele ile bir nev' veremin ismidir, kızılılık ma'nâsına değıldir diye 'Allâme tasrîh eder."* [59a] (22).

Başbert [baş bart] (باش برت) - Çıban (چبان)

Başbert: Baş bert, yara, bere.

Baş: Yara, bere, çıban. *"yaranın kabuklanmış olan yahut işleyen ağzı, baş veren çıban"* (32), *"tağ, zahm"* (29)

Tarama Sözlüğü'ne göre ise pek çok şekilde okunabilen başbert için şu karşılıklar verilmektedir. **Baş bart:** [bard baş, bart, bart baş, baş bört, baş ve bart] Yara bere, çıban, sivilce (31).

Müntehâb-ı Şifâ'da 40. babın *"dahıs ve başbert ve sivilciler ve çıbanlar ve sigiller ve kabarcuklar çıkarmakda ve sebebinde ve ilacındadır"* [136a] şeklindeki başlığından ve yine aynı bölümdeki *"müfredat ki çıbana ve sazagana ve ne ki bunlara benzer başbert varısa mualece olunur"* [136b-137a] alt başlığından çıbanların başbert genel başlığı altında bir bölüm olarak incelenmesi gerektiği sonucunu çıkartabiliriz.

Yâdigâr'da *"çıban kim arabca dümmel dirler"* [173b] şeklindeki açıklamasından da anlaşılacağı üzere Arapça dümmel veya dümel kelimesi de çıban anlamındadır.

Dümmel (دمل)

Dümmel: [dümel] (A) Büyük kan çıbanı, fronkül. (Çoğulu **Demamil**) **Tervihü'l-Ervah'**da *"çıban dümmeldir cem'i demamil"* şeklinde belirtilir [350a].

Arapça-Türkçe lügatlarda çıban olarak karşılanmaktadır. *ed-dümelü, ed-dümmelü: (c. demamil, demamil): Çıban* (17).

Şânîzâde'ye göre *"fi'd-demamil:* Dümel yani çıban, Latince'de 'firuncuk' manasına fronkulos, Frengi'de mismar manasına 'klo' derler. Küçük, iltihaplı, katı, ağırlı ve tepesi sivilceli bir şiştir ki bu sivilceli yerinde irin toplanır ve ondan koyu, yapışkan bir irin çıkar (11).

Müntehab-ı Şifa'da *"hıyarek ve çıbanlar tedbiri dahı bu tedbirdür"* [136b] şeklinde bir ifade göze çarpmaktadır. Hıyarek'in diğer çıbanlardan farkı olması gerekmektedir. Daha ilerdeki bir ifadede başbert ve çıban tabirlerinden sonra şiş ve hıyarek tabirlerini kullanması da bu görüşümüzü desteklemektedir: *"başbert ve çıban azmış ve çürümüş olsa üzerine uralar hoş ide ve eger şiş ve hıyarek gibi olsa gidere"* [136b].

"Kasık lenf bezlerinde meydana gelen iltihaplanma" şeklinde sözlüklerde yer alan **hıyarcık** tabiri, günümüzde de halen kullanılmaktadır.

Dübeyle (دبيله)

Çıbanların bir türü olan dübeyle için Bedii Şehsuvaroğlu'nun **Kamusu'l-Arabî'**den naklen şu karşılığı verildiğini görmekteyiz. *"Cevf-i insanda (karın boşluğu) sıracaya benzer mühlik (helak edici, öldürücü) bir çıban"* (21)

Tervihü'l-Ervah'da içinde parçacıkların bulunduğu büyük bir verem (şiş) olduğu belirtilir.

Bir de **Hurac** vardır ki bedenın çeşitli yerlerinde çıkan çıbanlar için kullanılır. (Çoğulu **Hurracat**)

el-hurâcü: Sivilce, çıban (18).

Namık Kemal Kurt *"Sıcak şişlikler (Huraç) ve soğuk şişlikler (Dubeyle)"* şeklinde ayırım yapmıştır (11).

Hanazir (خانازير) - Tonuz başı (طونوز باشی) [Donuz başı]

Hanazir: Sıraca adı verilen bir tür çıban. Adenit, Skrofül. (Hanazir, hınzır yani domuzun çoğuludur.) Bazı eserlerde değişik kullanımları da vardır: *"Donuz başı denilen ve boyunda çıkan çıban."* (29) *"hanazir renci yani tonuz başı"* (33).

Edviye-i Müfredede'de Arapça **el-hanazir** Farsça **renci huk-ân** karşılıkları verilmiştir. [270a]

Hunam: (A) Bir tür yara. **Müntehab-ı Şifa'**da *"hunam ve taze ve eski cirahatlar"* [141b] ve **Yâdigâr'**da *"hanazir kim otın kesme dirler ve hunam dahı dirler"* [170a] şeklinde yer alır.

Kurdeşeni (قرداشنی) - Şerâ (شری) - Hasfe (Hasef) (حصفه)

Şerâ: (A) Kurdeşenin hafif şekli. eş-şerâ: Kurdeşen hastalığı.

Hasfe: [hasef, hasf] Kurdeşen, ürtiker. *el-hasefü*: Kuru uyuz.

Yâdigâr'da İbn-i Şerif bu hususta şöyle demektedir: "şera kim türkce eşeni dirler [174a] Burada kastedilen "eşeni" deyiminin de "kurd eşeni" (kurdeşen) kelimesi ile benzerliği dolayısıyla yakın veya aynı anlam- lı olduğunu düşünebiliriz.

Hasfe için *Yâdigâr*'da verilen "sıcaktan olan küçük, kırmızı, ağrılı sivilceler" şeklindeki tarif günümüz bilgilerine aynen uymaktadır.

Tervîhü'l-Ervah'da "nedir hasfe bu dilce kurdeşanı" [330b] şeklindeki beyt hasfe'nin kurdeşen olduğunu açıkça belirtir.

Müntehâb-ı Şifâ'da kurdeşen (ürtiker) için kırmızıya meyilli yassı kabarcıklar şeklinde tarif verir. Bazen iri olabileceği ve kaşındığı belirtilir.

el-Kânûn Fi't-Tıb Tercümesi'nin transkripsiyonunda "hasaf" olarak yazılmıştır ve "hasaf o besreler ve sivilcilerdir ki darı gibi hurûc eder ve diken gibidir, sivri olur." [170a] olarak tanımlanır.

Uyuz (اویوز) - Giciyik (كجيك) - Cereb (جرب) - Hikke (حكك)

Cereb: Uyuz hastalığı.

Edviye-i Müfredede'nin sonunda lügatçede (A) *el-cerebü* (F) *ker (ger)* (T) *uyuz* şeklinde verilmektedir.

Kuru ve sulu olmak üzere iki çeşit uyuz vardır.

Sulu uyuz: Eczema (28). *el-hasefü*: Kuru uyuz (13). (bkz. Hasfe)

Sürük: (F) Domuz uyuzu, keçi uyuzu (28). *Cerrahiy-yetü'l-Haniyye*'de "bir dürlü uyuziçün ki sürük ola ana keçi uyuzı dirler" şeklindedir [129b].

Şirine: [şirinec] (F) Suluca, koyun uyuzu. Şehsuvaroğlu "konak, kışr-ı leben (croûte de lait)?" şeklinde bir açıklama yapmıştır (21). *Müntehab-ı Şifâ*'da; "eger rengi kızıl olup ve yaş olup andan saru saru sular akarsa ana şirinec dirler" [139b]. şeklinde bir açıklama mevcuttur (22). (bkz. Sa'fe)

Edviye-i Müfredede'de konu ile ilgili başlık şu şekilde- dir: "fi'l-hikke ve'l-cereb" [255b].

Hikke: (A) (C. Hikek) Kaşıntı.

Şânizâde'nin konu ile ilgili yazdıkları etimolojik açı- dan harika bilgilerdir:

"fi zikri'l-cereb uyuza fariside feth-i kaf-ı acemi ile ger ve latinide iskabyos ve fransevide gal ve hikke ma'nasına ya'ni geçik (gicik) ma'nasınca demancüziin ve eski uyuz- za ranın zammı ve ahirde kaf-ı farisi ile rukve italyanide kaf-ı farisinin meddiyle roka derler" (11).

Giciyik: Çoğu yerde uyuz ve giciyik olarak bahsedil- mekte olduğundan uyuzdan farklı kaşıntı manasına alınmalıdır.

Tarama Sözlüğü'nde çok çeşitli yazılış ve okunuşları olan kaşıntı karşılığı vardır (31).

Giciyik (كجيك) -Giciyük (كجيوك) ya da (كجيوك)

Gicik (كجك) - Gicük (كجوك) - Gici (كجى)

Lügatlerde ve bazı eserlerin lügatçelerindeki farklı ya- zılış örneklerinden bazılarını verelim:

Gicik: [gici, giciyi, giciyik, giciyük, gicük] Kaşınma, kaşıntı, uyuz hastalığı.

Bazıları da fiil halinde kullanılır:

Gicik getürmek: Uyuza yakalanmak. **Gicitmek:** [gi- çitmek] Kaşındırmak.

Gicimek: [gicişmek, gircimek] Kaşınmak, devşinmek.

Sa'fe (سافه)

Sa'fe : (A) Saçkıran hastalığı, konak. "Yara çıkar, su- lanır, kabuk tutar, kepek gibi nesnelere dökülür." (bkz. Şirine)

Edviye-i Müfredede'denin sonundaki lügatte (A) *es-sa'fe* (F) *riş-i ser* (T) *baş başı* olarak verilir [270a].

Yâdigâr'da yer alan şu satırlar aslında sa'fe ile kelliğin aynı şey olmadığını açıklamaktadır.

"sa'fe ve şirine bu 'illet başda olur ekser yaş olur ve kurusu olur irinlenür birbirine ulaşır ziyade olub yaramaz olıcak kele yaklaşur oğlancuklarda çok olur ve yüzde dahı zahir olur sulanur irinlenür şişer" [177b]

Kelliğin tam karşılığı olan kelime "taz"dır. Bu husus *Kitabü'l-Mühimmat*'ta çok açık bir şekilde ifade edil- mektedir. "intişarü'ş-sa'ru ve'z-zal'u bu dahı bir rencdür

ki saç yalnız dökülür ve adam taz (dazlak, kel) kalur" [38a.12]⁶ (29).

Sehdî: (A) Kellik hastalığının bir türü. *Müntehab-ı Şifa'*dan; *"ve bu yaş sa'fadan bir nev'ına sehdî dirlir"* [140b].

SONUÇ

Osmanlı döneminde yazılmış olan tıbbi eserlerde dikkatimizi çeken en önemli hususlardan birinin hastalık isimlerinde Arapça, Farsça ya da diğer kadim dillerden geçen kelimelerin yerine konacak Türkçe karşılıklarda bir karmaşa yaşanmış olduğudur. Örneğin çiçek için cüderi ve çiçek, kızamık için hasbe ve kızamık gibi iki şekilde kullanılmış, aynı zamanda çiçek ve kızamık kelimeleri yakın ancak başka anlamlarda da kullanılmıştır. Çiçek, papüler döküntülü tüm hastalıklar, kızamık ise maküler döküntülü tüm hastalıklar için genel anlamda da kullanılmıştır. Ayrıca hastalık isimlerinde Türkçe isimlerle birlikte Arapça veya Farsça karşılıkları, bazen her ikisi de verilmiştir. Buradan hareketle tıp terminolojisinde bir konsensüs olmadığı söylenebilir.

Dönemin tıp anlayışı ile günümüz tıp anlayışı arasındaki farklılıklardan doğan hastalıkların sınıflandırılmasında oluşan karmaşa dolayısıyla günümüzdeki karşılıklarını tam bulmamız mümkün olamamaktadır. Elimizden geldiğince ayırım yapmaya çalışmışsak da bazı terimlerin farklı eserlerde farklı anlamlarda kullanılması dolayısıyla bu ayırım tam olarak yapılamamaktadır. Bu eserler doğru bir şekilde gün yüzüne çıkarıldıkça daha iyisinin yapılabileceğine olan inancımız tamdır.

Yazma Eserler Kurumu başta olmak üzere Kütüphanelerimizde bulunan Türkçe tıp yazmalarının transkripte edilmeleri çok önemlidir. Ancak yazma eserlerin özellikle tıp literatürüne hakim olamayan dilbilimciler tarafından transkripte edilmeleri ciddi yanlışlara sebep olabilmektedir. Bu değerli eserlerin sadece dilbilimciler tarafından transkripsiyonlarının yapılması yerine hem geçmişteki hem de günümüzdeki tıp literatürüne hakim tıp tarihçileri ile birlikte kritize edilerek transkripsiyonlarının yapılması arzumuzdur.

6 Dazlak kelimesinin aslı tazlak olup zamanla dazlak şekline dönüşmüştür. *İntişarü'ş-şar'u ve'z-zal'* da kellik anlamındadır.

KAYNAKLAR

1. Uzluğ FN. Genel Tıp Tarihi, 1, Ankara, 1958.
2. Şehsuvaroğlu BN- Demirhan Erdemir A- Cantay Güreşsever G.; Türk Tıp Tarihi, Bursa, 1984
3. Bayat AH. Tıp Tarihi (Genişletilmiş 3. Baskı), İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2016.
4. Nasr SH. İslam ve İlim. Çev. İlhan Kutluer, İstanbul: İnsan Yayınları, 1989.
5. İhsanoğlu E. "Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri". Osmanlı Medeniyeti Tarihi, 1. Cilt, İstanbul, 1999. s: 221-361.
6. Tokaç M. "İlk Dönem (XIV-XV. Yüzyıllar) Türkçe Tıp Yazmalarında Cilt Hastalıkları ve Tedavileri". Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Ayten Altıntaş), İstanbul: İ.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2000.
7. Tokaç M. "Osmanlı Dönemi Türkçe Tıp Yazmaları". (Bölüm Yazarı) Osmanlılarda Sağlık (2 Cilt) / Makaleler, Araştırmalar / Arşiv Belgeleri. (Editörler: Necdet Yılmaz, Coşkun Yılmaz). ISBN: 9750099360. İstanbul, Biofarma Yayınları, 2006: 165-185.
8. Demir E. "Hezârfen Hüseyin B. Ca'fer İstânköyî'nin Fihrisü'l-Ervâm Adlı Eserinde Geçen Bitki Adları". Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 2012; 46: 1-28.
9. Önler Z. Celâlüddin Hızır (Hacı Paşa) Müntehab-ı Şifa I Giriş-Metin, Ankara, T.D.K. yayınları 559, 1990.
10. İbn-i Şerif. Yâdigâr, Süleymaniye-Hamidiye, 1041.
11. Kurt NK. Şanizade Mehmed Atullah Efendi'nin Kanunü'l-Cerrahin Adlı Kitabının İncelenmesi. (Doktora Tezi), İstanbul, 1999.
12. Devellioğlu F. Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ankara 1974.
13. Doğan DM. Büyük Türkçe Sözlük, Ankara: Yazar Yayınları, 1996.
14. Özön MN. Osmanlıca / Türkçe Sözlük, İstanbul: İnkılap Yayınları, 1979.
15. Şemseddin Sâmî; Kâmûs-ı Türkî, Dersaadet 1317'den tıpkı basım, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.
16. Kitab-ı Kamilü's-Sinaa fi 'ilmü't-Tıbb. İ.Ü. İst. Tıp Fak. Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Kütüphanesi, No: 4480
17. Sarı M. "el-Mevarid" Arapça-Türkçe Lügat, İstanbul: İpek Yayın Dağıtım, 1982.
18. Topaloğlu B - Karaman H. Arapça-Türkçe Yeni Kamus, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1966.
19. Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi Dizini "Endeks", Çev. Besim Atalay, Cilt IV, Ankara, Türk Dil Kurumu, yayın no: 524, 1999.
20. Ahmedi, Tervihü'l-Ervah. Topkapı-Revân, 1681.
21. Şehsuvaroğlu BN, Demirhan Erdemir A, Cantay Güreşsever G. Türk Tıp Tarihi. Bursa, 1984.
22. İbn-i Sina, (Mütercim: Tokadı Mustafa Efendi), Tahbizü'l-Mathûn "el-Kânûn Fi't-Tıbb Tercümesi", (Haz.: M. Koç, E. Tanrıverdi), İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018.
23. Geredeli İshak b. Murad. Edviye-i Müfrede Süleymaniye Pertevniyal 744/2.
24. Yıldırım N. XV. Yüzyıla Ait Türkçe Bir Cerrahname, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1983.
25. Canpolat M. "XIV. Yüzyılda Yazılmış Değerli Bir Tıp Eseri Edviye-i Müfrede", Türkoloji Dergisi, C. 5, S. 1, Ankara, 1973, s: 21-47.
26. Eşref b.Muhammed; Hazâ'inü's-Sa'âdât 1460 (H. 864), Haz. Şehsuvaroğlu BN. TTK Yayınları, Ankara, 1961.
27. Şehsuvaroğlu BN. "Şair ve Hekim Ahmedi (Hayatı ve Eserleri)", İst. Ü. Tıp Fak. Mecm. C:16 S:4 (1954).
28. Önler Z. Celalüddin Hızır (Hacı Paşa) Müntehab-ı Şifa, II, Sözlük, İstanbul 1999.
29. Özçelik S. Kaya H.; "15. yy'da Yazılmış Bir Tıp Kitabında Geçen Tıbbi Terimler" Tıp Tarihi Araştırmaları 6, İstanbul, 1997.
30. Nasrullah Bin Salih; "Gayetü'l-Beyan fi Tedbir-i Bedeni'l-İnsan" (İnsan Sağlığını Koruma Yöntemleri), II. Kitap, Haz: Abdi Özkök, Ankara, 1992.
31. Türk Dil Kurumu, Yeni Tarama Sözlüğü, yayın no: 503, Düz. Cem Dilçin, Ankara 1983.
32. Arif H. Yunus Emre (Divanı ve Hayatı), İstanbul, 1977.
33. Aşıcıoğlu Ö. "Hekim Şerafeddin Sabuncuoğlu'nun Cerrahiye-i Haniyye Adlı Kitabında Dermatoloji" Şerafeddin Sabuncuoğlu (1386-1470) 14 Mart 1985, Kayseri, Erciyes Üniv., Şerafeddin Sabuncuoğlu Kongresi Tebliğleri, s: 133-141.